

MƏDƏNİYYƏT

Qəbləri fəth edən XANƏNDƏ

İsfəndiyar Aslan oğlu Cavanşir (Xan Şuşinski) 1901-ci il avqust ayının 20-də Şuşa şəhərində, Qarabağ xanı Pənahəli Xanın nəvəsi Məhəmməd bəy Cavanşirin nəticəsi Aslan ağa Cavanşirin ailəsində dünyaya göz açıb. Anası Bəyimxanım da Cavanşirlər sülaləsindən olan Behbud bəyin nəslindən idi. Atası Aslan ağanın Şuşada evi, Xanbağı yaxınlığında Ballıca kəndində böyük mülkü, qoyun sürüləri, at ilxısı, geniş otlaqları, un dəyirmanı və meyvə bağları olub. Aslan ağa təsərrüfat işləri ilə məşğul olmaqla yanaşı, ov ovlamağı və hərdən peşakar səviyyədə olmasa da, tarda çalıb züm-zümə eləməyi xoşlayırdı. Ermənilərin 1905-1907-ci illərdə, eləcə də 1918-ci ildə Qarabağda törətdikləri vəhşiliklər zamanı Aslan ağanın Şuşadakı evi və Ballıcadakı mülkü dəfələrlə yandırılmış və təsərrüfatı talan edilmişdi. Bu, Aslan ağanı müflisləşdirmiş və o, ailəsi ilə birlikdə Ağdama köçmək məcburiyyətində qalmışdı.

İsfəndiyarın təlim-tərbiyəsində, təhsilində əmiləri Baxış ağa, Azad ağa, Rəhim ağa və dayıları Əbülhəsən bəy, Yusif bəy yaxından iştirak ediblər. O, Şuşadakı Realni məktəbində təhsil aldığı müddətdə yazmağı, oxumağı və təbiət elmlərini öyrənmiş, fars və rus dillərindən müəyyən biliklərə yiyələnmişdir. Ədəbiyyata, o cümlədən poeziyaya meyli olan İsfəndiyar əsasən Məhəmməd Füzuli poeziyası ilə maraqlanırdı. Atası və əmiləri mütərəqqi fikirli insanlar olduğundan evlərində ədəbi-musiqili məclislər təşkil edilirdi. Qarabağın seçilən ziyalıları, muğam, poeziya aşığı kimi həmin tədbirlərdə iştirak edirdilər. Belə şəraitdə böyüyən İsfəndiyarda kiçik yaşlarından musiqiyə böyük maraq oyanmış və atası ona tar almışdı. Tar çalmağı öyrənən İsfəndiyar sonradan bu sənəti qardaşı Allahyaraya öyrətmiş və Allahyar bu sənəti davam etdirməklə Azərbaycanın məşhur tarzenlərindən biri kimi püxtələşərək uzun illər qardaşı ilə çiyin-çiyinə fəaliyyət göstərmişdir. Geniş diapazonlu, məlahətli səsi olan İsfəndiyarın xanəndəliyə həvəsi böyük idi. Bu səbəbdən, Aslan ağa oğlunu yeniyyətə çağlarından dövrünün tanınmış xanəndələrindən olan İslam Abdullayevə (Segah İslamın) şagirdliyə vermişdir. İsfəndiyar ustadından xanəndəlik sənətinin incəliklərini, muğam və təsnifləri, eləcə də bir sıra el havalarını öyrənmişdir. İsfəndiyar dəvət aldığı musiqi məclislərində öyrəndiyi muğamlardan oxuyaraq tanınmağa başladı. Artıq öz ustası ilə yanaşı XIX-XX əsrlərin görkəmli muğam ifaçıları - Cabbar Qaryağdıoğlu, Seyid Şuşinski, Keçəcəoğlu Məhəmməd, Şəkili Ələsgər, Məşədi Hüsü, Zəbul Qasım, Məşədi Məmməd Fərzəliyev və digər ustadların ifasını dinləyir, onlardan muğamatın ən mürekkəb şöbə və guşələrini öyrənirdi.

1918-ci ilin yazında Ağdamın Novruzlu kəndində Qarabağın məşhur ziyalılarından, şair və nasirlərinin dəvət aldığı mötəbər bir məclis qurulur. Həmin məclisdə Segah İslam və onun gənc şagirdi İsfəndiyar da qatılır. İslam Abdullayev pəncərənin önündə o dövr üçün yenilik sayılan

1918-ci ilin yazında Ağdamın Novruzlu kəndində Qarabağın məşhur ziyalılarından, şair və nasirlərinin dəvət aldığı mötəbər bir məclis qurulur. Həmin məclisdə Segah İslam və onun gənc şagirdi İsfəndiyar da qatılır. İslam Abdullayev pəncərənin önündə o dövr üçün yenilik sayılan

qrammofon cihazını görüb məclis sahibindən evdə hansı xanəndələrin qrammofon vallarının olduğu ilə maraqlanırdı. O isə Cabbarın "Mahur"u, Seyidin "Çahargah"ı, Malıbəyli Həmidin "Rast"ı və bir də iranlı Xanın - Əbülhəsən Xan İqbal Azər Soltanın "Kürdü Şahnaz"ının olduğunu söyləyir. Məclis əhli xanəndələrin dincəldiyi müddətdə Əbülhəsən Xanın valına qulaq asmaq istəyirlər. Çox keçmədən, evi iranlı Xanın məlahətli, bir qədər də fərqli ifası bürüyür. Şagirdinin vala çox həyəcanla qulaq asdığıni gören Segah İslam ifa başa çatdıqdan sonra İsfəndiyarı məclisə təqdim edir. O, üzünü İsfəndiyara tutaraq, "sən də belə oxuya bilərsənmi", - deyərək müraciət edir. İsfəndiyar isə cavabında "vallah bir də qulaq assam, oxuyaram", - deyərək cavab verir. Bu hadisə məclisdəkilərin marağına səbəb

olur. Tarın, kamanın xoş sədaları altında "Kürdü Şahnaz" muğamı səslənir və İsfəndiyar peşəkar xanəndə tərzində, eynilə Əbülhəsən Xanın oxuduğu kimi "Şahnaz"ı ifa etməyə başlayır. Deyilənə görə, səsin gücündən divarboyu rəflərdə düzülmiş çini və şüşə qablar cingildəyir, ara-sıra məclis iştirakçılarından razılıq sədaları eşidilirdi. İsfəndiyar ifasını yekunlaşdırdıqdan sonra qavalı dizinin üstünə qoyur və bu zaman məclisi alqış sədaları bürüyür. Heyrətə gəlmiş qonaqlardan "Maşallah, bu ki, əsl xanəndədir", "Gördün, Əbülhəsən Xanın oxumasından heç seçilmədi", "Yox əşşi, bu Xandan da yaxşı oxudu", "Bu uşağın böyük gələcəyi var", "Əsl Xan elə budur ki" kimi təriflər eşidilir. Məclisdəki qonaqlardan biri gəncin adını soruşur. Segah İslam deyir ki, hörmətli ağalar, xanəndə və sazəndələr, bildiyiniz kimi, xanəndə Əbülhəsən xalq içindən çıxmış sadə bir rəiyyət nümayəndəsidir. İran Şahı onun sənətini yüksək qiymətləndirib, ona Xan titulu, böyük mülk hədiyyə edərək onu İran xanəndələrinin Xanı - Əbülhəsən Xan İqbal adlandırıb. Bu gün bu gənc oğlan Əbülhəsən

Xanın ifasını olduğu kimi təkrarlama bildiyi üçün qoy bu gündən o da olsun bizim Xan - Azərbaycan xanəndələrinin xanı, Xan Şuşinski. Məclisdə ustadın bu təklifi yekdilliklə qəbul edilir. Sonra Xan məclisdəkilərin xahişi ilə daha bir neçə təsnif və muğam ifa edir. Həmin gündən Qarabağda yeni, Xan adlı istedadlı xanəndənin nüfuzu hər yere yayılır. Xan Şuşinski musiqçilərdən ibarət dəstə yaradaraq el şənliklərində iştirak etməyə başlayır. Azərbaycan Demokratik Respublika elan edildikdən sonra 1919-cu ildə Xan Şuşinski hərbi xidmətə çağırılır. Gəncədə hərbi təlim keçən Xan Şuşinski öz sənəti ilə yenidən yaranmış müstəqil respublikaya daha çox xeyir verə biləcəyi əsas götürülərək hərbi xidmətdən azad edilir. Bir müddət Gəncədə və ətraf bölgələrdə əhali qarşısında və

rəsmi tədbirlərdə çıxış edən Xan qızıl ordunun şəhəri zəbt etməsi və 1920-ci ilin mayında sovet hakimiyyətinə qarşı baş vermiş qiyamdan sonra yenidən Qarabağa qayıdır. O, burada el şənliklərində iştirak edərək yaradıcılığını davam etdirir.

Xan Şuşinski həm müstəqillik dönməsində, həm də sovet hakimiyyətinin ilk illərində dəfələrlə erməni quldur dəstələrinin qəfil hücumlarına məruz qalıb. Amma ehtiyatlı davranışı hesabına düşmən gülləsindən qurtulub. O, hətta qəddar yolkəsənləri belə səsinin, sənətinin sehiri ilə ram edərək, özünün və yoldaşlarının həyatını xilas etməyə müvəffəq olub. Xan Şuşinski 1939-cu ildə Ağdamdan Bakı şəhərinə köçdükdən sonra da doğma yurdu ilə əlaqəsini kəsmir, vaxtaşırı Ağdamdakı evinə baş çəkir. Xanəndə yay istirahətini bir qayda olaraq Qarabağın səfali yaylaqlarında keçirmişdir. Gənc yaşında ailə həyatı quran Xanın bu evlilikdən övladı olmamışdır. Həyat yoldaşının təkidi ilə o, yenidən evlənmiş və həmin evlilikdən 4 övladı - qızları Bəyimxanım, Zümürəd və Səadət, oğlu Aslan dünyaya gəlmişdir. Görkəmli xanəndə, 1979-cu ilin 18 mart tarixində uzun sürən xəstəlikdən sonra əbədiyyətə qovuşmuş, II Fəxri xiyabanda dəfn edilmişdir.

Xan Şuşinski barədə bir sıra maraqlı əhvalatlar mövcuddur. Belə ki, 1920-ci illərin əvvəllərində çox məşhur olan "Yaşa, yaşa, min yaşa, Mustafa Kamal Paşa" mahnısı bir çox xanəndələr kimi, Xanın da repertuarında yer aldığından tez-tez onu oxuyurdu. Amma sonradan sovet hökumətinin məmurları tərəfindən mahnının ifasına qadağa qoyuldu. Digər ifaçılar kimi, Xan Şuşinski də bu mahnıya görə dəfələrlə xüsusi xidmət orqanlarının təqibinə məruz qalmışdı. 1943-cü ildə Moskvadan folklor sənətini təhlil edən bir qrup musiqişünas-professor heyəti Bakıya gəlir. Məşhur müğənni Bülbül Xan Şuşinski-dən onlar üçün "Mahur hindi" muğamını oxumağını istəyir. Qonaqlar Xanı ardıcıl olaraq bir neçə dəfə dinlədikdən sonra bu səsin gücünə heyran qaldıqlarını gizlətmədən, icazə istəyib, Xanın ağzına və boğazına diqqətlə baxırlar. Xan Bülbüldən soruşur ki, bunlar nə istəyir. Bülbül deyir: "Xan, bunlar elə bilirlər ki, sən boğazında nə isə səsgücləndirici bir vasitə gizlətmisən, inana bilmirlər ki, insanda bu qədər geniş diapazonlu, güclü səs ola bilər".

Nəzrin ELDARQIZI,
"Respublika".